

Spreekt het object ook zelf? Het maken van waarde

Jacob Voorthuis

Ja. Truus, als object, spreekt tot ons. Een schilderij doet dat dan op een heel andere manier. Waar ligt het verschil? Welnu dat is niet zo eenvoudig. Truus spreekt wel, maar wat zijn de voorwaarden voor een wederzijds begrip? Dat wij elkaars taal spreken? Maar zelfs als we elkaars taal spreken delen we niet onze gehele achtergrond, die we altijd mee brengen in ons gesprek. Daarom zijn kleine misverstanden ook zo boeiend om te bestuderen.

Zou het kunnen zijn dat het schilderij niet zozeer spreekt maar dat de schilder spreekt door het schilderij? Is de voorwaarde voor een wederzijds begrip dat ik de taal van de schilder begrijp? Maar de schilder is afwezig! Hij heeft het schilderij als zijn testament achter gelaten in de hoop wellicht dat ik, of iemand, er iets van vind, maar hij doet eigenlijk niet meer mee, hij is naar aller waarschijnlijkheid ook nog eens dood. Ik spreek niet met de schilder *door* het schilderij, de schilder is afwezig en zal ook nooit te weten komen wat ik vind. Hij spreekt tot mij, maar ik kan hem nauwelijks verstaan, want ik ben vooral bezig naar mijzelf als onderdeel van mijn cultuur en mijn achtergrond te luisteren *over* dit schilderij. En als ik anderen hoor of lees over dat schilderij dan luister ik wederom naar hun *door* mijzelf *heen*. Mijn perspectief gaat onaflatend verhoudingen aan met andere perspectieven, hij behoudt zijn vorm met moeite. Wellicht glimt er iets door van mijn vinden als ik het schilderij ruil voor geld of iets anders. Dan is de ruilwaarde een uitdrukking van wat ik vind van dat schilderij, maar wat precies is allerminst duidelijk. Een begeerte het te bezitten? Maar wat is bezit? Ik kan het alleen ophangen waar ik wil, en er zelf naar kijken wanneer ik zelf wil. *Bezit is het ter gebruik mogen houden*. Als ik dom ben kan ik het kapot maken want het is van mij en onze maatschappij heiligt eigendom, en dat is begrijpelijk. Als ik het heb dan heb ik het gebruik ervan en de plicht of de wens het te onderhouden. Dat is alles. Meer kan ik niet met *hebben*. Dus mijn *hebben* bevestigt mijn *zijn*. Maar hoe, dat is moeilijk te achterhalen. Als het een statusobject betreft, waardoor mijn hebben mijn substantie vermeerderd dan is wellicht de ruilwaarde een bijzondere functie van de gebruikswaarde. Dure dingen geven meer status en status is wat ik wil. Ik kan status blijkbaar goed gebruiken in mijn maatschappelijk handhaven.

Als ik het schilderij mooi vind, dan hoef ik nog niet het geld te hebben om het te bezitten. Dan is mijn relatie tot het schilderij datgene wat ik bezit. Zo heb ik opeens een hele collectie, groter dan de Hermitage en het Louvre bij elkaar! En als ik het mooi vind dan hoef ik het nog niet fysiek te bezitten. Dus ruilwaarde is allerminst een indicatie van mijn volledige vinden noch van mijn volledige waardering. Ruilwaarde is een complexer iets dat tot stand komt in een sociale dynamiek. Maar omdat waarde in tijden van overvloed geen rechtvaardiging kent is die waarde slechts terug te voeren op precedent. “Zo iets koste toen...” Het behouden en onderhouden van waarde is dan ook een belangrijk onderdeel van de activiteiten van een maatschappij.

Wellicht is er nog een soort waarde, misschien wel twee: de plaatsingswaarde en de verzorgingswaarde

Plaatsingswaarde is een uitdrukking van wat precies? Mijn waardering voor het object uitgedrukt in de plaatsing van dat object in relatie tot mijn leven? Wellicht. Maar het is nooit helemaal zuiver. Bijvoorbeeld: Ik heb een schilderij van een vriend dat ik een prominente plaats heb gegeven omdat ik die vriend erg waardeer, maar zijn schilderij vind ik eigenlijk niet echt goed. Maar toch, prominentie, zichtbaarheid etc., relatieve hoogte, relatieve afzondering het zijn allemaal ruimtelijke strategieën waarmee ik mijn relatie met het object, voor welke beweegredenen dan ook tot uitdrukking breng.

Verzorgingswaarde is er nog zo één. Ook niet eenduidig, maar de verzorging van iets is een uitdrukking van, wat? Liefde, eigenbelang, obsessieve neigingen? Noem het maar op. En wat te zeggen van de destructie van beroemde kunst? Dat zegt ook iets over waarde. Waarom vonden de Engelsen het zo belangrijk om het mooie Duitsland plat te bombarderen nadat een aantal Duitsers zich schandelijk hadden misdragen? Waarom neemt een man een Stanley mes mee naar een museum om daar beroemde werken kapot te maken? Hoe pervers het dan ook misschien klinkt, het zijn allemaal uitdrukkingen van waarde. Een de schilder zelf, die we inmiddels vergeten zijn, speelt alleen mee als hij die waarde aantast op een of andere manier. Maar eigenlijk *zegt* hij niets tegen mij. Hij spreekt een taal. Ik

spreek een taal en waar dat tot overeenkomstige betekenis leidt is dat niet te achterhalen. De subversiviteit van de politie, de economie van betekenis in termen van waarde corrumpeert de mogelijkheid tot echte communicatie en reduceert het tot bevelen gegeven in de leegte en begrip op basis van eenzaamheid. Dat die twee samenkomen, is wellicht te danken aan het maatschappelijk gesprek, maar niet als zodanig te controleren, zonder ook die controle onderhevig te stellen aan het subversieve karakter van het mens-zijn. Maar wat betekent dit allemaal? Eigenlijk niets. Eigenlijk betekent het dat we hebben geleerd ons te handhaven in de wereld door ons vertrouwen te schenken aan bepaalde zaken en het weg te nemen van andere zaken. Op basis van dat vertrouwen opereren we op de veronderstelling dat wederzijds begrip in de vorm van individuele betekenis mogelijk is. Het werkt dus het zal wel goed zijn.

Om terug te komen op het sprekende object: het werkt goed als de schilder en ik dezelfde taal spreken. Maar is dat nodig? Is het een voorwaarde voor zuivere communicatie? Als Truus spreekt dan spreekt zij met woorden die voor haar een betekenis hebben. Die betekenis is opgebouwd vanuit het referentiekader van haar leven: de gegeven natuur, haar tweede natuur, die zei beiden als “natuurlijk” ervaart en haar eigen natuur. De betekenis zal vanwege de overlap in deze drie naturen, ook wel enigszins overeenkomen met de betekenis die ik aan dezelfde woorden geef. We zijn allebei mensen dus onze gegeven natuur is wat dat betreft vast wel overeenkomstig. Daar kunnen we op vertrouwen. We wonen misschien in het zelfde land, zijn van de zelfde sociaaleconomische laag van de bevolking, gingen misschien naar de zelfde school, luisterde naar de zelfde muziek. Dus daar is ook alle hoop op een eenduidige overeenkomst van betekenis. Maar. Truus was altijd wel wat knapper dan ik. Zij las haar boeken met net wat meer zorg. Zocht woordjes op die ik altijd wel uit de context probeerde te halen. Dus daar zit een kloof. Maar toch, vooral over alledaagse onderwerpen gaat het tussen mij en Truus erg goed. Maar nu het schilderij...

Kunst kan overal *gevonden* worden. Het alledaagse heeft het al in zich om “te kunsten”. Dat is de verdienste van Marcel Duchamp en Kurt Schwitters en anderen geweest. Kunst als object, als ding, is in feite een getuigenis van dat proces. Kunst zelf is een toverspreuk dat is uitgesproken over een object dat het waarnemend subject als het ware betovert. Sommige mensen hebben ook daadwerkelijk de capaciteit het alledaagse als kunst te ervaren. Dat zijn gelukkigen. Sommige daarvan hebben de capaciteit om die ervaring over te brengen aan anderen, of anderen te inspireren tot een dergelijke ervaring. Dat zijn dan weer kunstenaars. Kunst is altijd een kwestie van *maken*. Jij maakt kunst in jouw ervaring van de wereld om je heen. Anderen maken kunst om door jou als zodanig te laten ervaren. Maar die kunst wordt geen kunst als je jouw capaciteit om het als kunst te ervaren niet aanspreekt. Kunst wordt kunst in het spanningsveld tussen het waarnemende en reflecterende subject die zichzelf openstelt voor een situatie: het tot spreken gebrachte object.

Het tot spreken gebrachte object spreekt dan ook tot iedereen op een net iets andere manier. Iedereen brengt zijn eigen achtergrond mee naar *het gesprek* tussen subject en object. Het *tot-spreken-gebrachte* object doet in wezen iets heel raars. Het spreekt slechts de taal van de makende kunstenaar voor zover de waarnemende en reflecterende subject die taal meester is. Hoe groter de kloof tussen de taal van de kunstmaker en de kunstwaarnemer hoe meer het object tot spreken gebracht wordt door het *waarnemende-en-reflecterende* subject, oftewel de kunstwaarnemer en hoe meer het object de taal spreekt van die kunstwaarnemer hoe grilliger het zich gaat gedragen.

Dit leidt tot bizarre situaties. Veelal houdt het object op te spreken, of spreekt uitsluitend vrij grof van ongeduld en ongelooft: “dat kan mijn dochter van 8 ook” en dergelijke argumenten. Of “is dat nou kunst?”. Nu vinden mensen die dergelijke argumenten gebruiken het ook vaak leuk om zo over iets als kunst te praten. Het geeft hun een zeker genot, wellicht een zekere opluchting. Theo Maassen verwoordde het briljant, zei het binnen een andere context die er misschien niet op het eerste gezicht iets mee te maken heeft. Ik paraphraseer want de precieze woorden weet ik niet meer: “Als ik iemand helemaal in elkaar sla en me daardoor lekker voel, dan is dat toch geen zinloos geweld?” Wat nu belangrijk is, is dat het de relatie tussen object en waarnemer goed duidt al kan niet echt worden gezegd dat het een bevredigend *gesprek* levert.

Mensen daarentegen die hun relatie met de objecten om hun heen oefenen zijn soms in staat het kunstobject zo te laten spreken dat het de intenties van de kunstenaar overstijgt. Die mensen halen meer uit het object dan dat de kunstenaar *erin* heeft gestopt. In dergelijke gevallen is er sprake van een verandering van het kunstobject. Het heeft zijn maker losgelaten en is een eigen leven gaan leiden. Dat zijn mensen die ofwel, heel privé, verknocht raken aan het kunstwerk en er een bijzondere relatie mee opbouwen of mensen die zo goed kunnen beschrijven dat het kunstwerk een bijzondere werking krijgt voor de lezers van die beschrijving.

Het kunstobject is een ding dat wellicht met de intentie gemaakt is om als kunst ervaren te worden, maar zijn status als kunstobject, vervaardigd door een *echte* kunstenaar, d.w.z. een kunstenaar die kunstenaar is omdat hij een diploma heeft waarop dat staat, garandeert de ervaring van kunst allerminst. Kunst is een intiem iets. Het is mogelijk er een indrukwekkend spel van te maken. Dat is wat wetenschap ook probeert. Maar de kunst ontglipt de het spel altijd. Zodra iemand een formulering heeft gevonden om de kunst als het ware te vatten, en er zijn schitterende voorbeelden van, dan is de zet aan de avant-garde, die zich niets aantrekt van het spel maar juist de grenzen opzoekt van het mogelijke.

Dat zou betekenen dat kunst een gevoel is dat ontstaat in het waarnemende subject als hij op een bepaalde manier zijn omgeving in zich opneemt. Ik weet niet of dat vol te houden is. Is een gedachte een gevoel? De ervaring van kunst lijdt tot gevoelend, maar het gevoel is niet het doel van de reflectie. Het gevoel is ook maar een onderdeel van een veel groter proces dat misschien samengevat kan worden als het maken en onderhouden van een zelf. Het gevoel kan dan wellicht een indicatie geven *dat het zo past* als een lekkere jas.